

İKİNCİ ENTERNASYONAL SOSYALİSTLERİ VE SÖMÜRGELERİN KURTULUŞ MÜCADELESİ

8 Ocak 2026

Yıldırım Koç

Şevket Süreyya Aydemir'i ve Kadro Hareketi'ni değerlendirebilmek, ancak dünya sosyalist hareketi içinde sömürge halklarının anti-emperyalist mücadelesi konusundaki tartışmaları bilmekle mümkündür.

Karl Marks'ın 1872 sonrasında gelişmiş kapitalist ülkelerde devrim umudunu yitirdiği, umudunu ABD, Rusya ve sömürgelere bağladığı bilinmektedir. Onun bu çizgisi, 1873-1896 küresel krizi sürecinde gelişmiş kapitalist ülkelerin işçi sınıflarının mücadele etmek zorunda kalmaları nedeniyle, 1889 yılında kurulan İkinci Enternasyonal döneminde dikkate alınmadı.

1917 Rus Devrimi ve 1919 yılında kurulan Üçüncü Enternasyonal de sömürge ve yarı-sömürge halklarının anti-emperyalist mücadelesini, emperyalist ülkelerin işçi sınıflarının mücadelesine ve Sovyetler Birliği'nin dış politika ihtiyaçlarına bağımlı kılmaya çalıştı.

Şevket Süreyya'nın 1924 yılından itibaren Türkiye'de savunduğu "sosyalizme yönelik kapitalist olmayan yol" stratejisi, 1920'li yıllarda M.N.Roy ve Sultan Galiyev gibi sosyalistler tarafından da kabul ediliyordu. Diğer bir deyişle, Marks'ın 1872 yılından sonra sömürge halklarının devrimciliği konusundaki beklentisi ancak Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki Kurtuluş Savaşı ve ardından izlenen "devlet sosyalizmi" politikasıyla gerçekleşti. Şevket Süreyya ve KADRO'yu yayımlayan arkadaşları da, Marks'ın 1872 sonrasındaki kehanetini Türkiye'nin hayata geçirdiğinin pek farkında olmadan, bu süreci kuramsallaştırmaya çalıştılar.

Avrupa'nın sosyalist veya sosyal demokrat partileri, Marks'ın sömürgecilik konusundaki değerlendirmelerini hiç dikkate almadan, sömürgeciliği ya desteklediler ya da sömürgeciliğin emperyalist ülkeye verdiği zararlardan söz ederek, sömürgeciliği eleştirdiler.

Almanya'da 1884/1885 yıllarında önemli tartışma konularından biri, devletin buharlı gemilere destek sağlamasıydı. Buharlı gemilerin geliştirilmesi, Almanya'nın sömürgeci politikasının bir ürünüydü. Bu tartışma sürecinde Alman Sosyal Demokrat Partisi önderlerinden Wilhelm Liebknecht, sömürgeciliğin amacının aşırı üretim ve nüfus fazlası sorunlarına çözüm aranması olduğunu belirterek, işçi ücretlerinin artırılması yoluyla iç pazarın genişletilebileceğine değindi. (Day, R.B.-Gaido,D., *Discovering Imperialism, Social Democracy to World War I*, Haymarket Books, Chicago, 2011;9-10) Olası tehdiye karşı Marksistlerin önlemi, emperyalist politikaları gereksiz kılacak ve işçilere de yarar sağlayacak biçimde iç talebin artırılmasıydı.

Fransız İşçi Partisi'nin 1895 Eylül'ündeki kongresinde ise sömürge politikası konusunda bir karar kabul edildi. Bu kararda sömürgeciliğe karşı çıkıldı. Ancak karşı çıkıştaki ana neden, "üretici proletaryanın kanı ve parası pahasına mülk sahibi sınıfın kâr alanlarının artırılması" çabasıydı. (Day-Gaido,2011;10) Bu karşı çıkışta da sömürge haklarına uygulanan baskı ve sömürü değil, emperyalist sömürünün faturasının işçi sınıfına çıkarılması esastı.

Bu dönemde çok farklı bir görüş ileri süren kişi, İngiliz Marksist Ernest Belfort Bax'tı. E.B.Bax, çağdaşı Marksistlerden farklı olarak, sömürgeciliği reddetmekle yetinmiyor, Avrupa'nın zalimlerine karşı sömürge halklarıyla birlikte ortak silahlı mücadeleyi savunuyordu. (Day-Gaido,2011;11) Bazı sosyalistler sömürgelere uygarlık götürüldüğünden söz ederken, E.B.Bax, sermayenin sömürgelerde yol açtığı tahribata dikkat çekiyordu.

Bu konu daha sonraki yıllarda Marksistler arasında önemli bir ayrılığın nedeni oldu. Birçok Marksist, işçi sınıfının militarizm, silahlanma ve yeni vergiler nedeniyle emperyalist politikalara karşı çıkacağı umudunu taşıyordu. Halbuki Lenin, Marx'ın ve Engels'in çizgisini izleyerek, emperyalist ülkelerde Marksistler arasında oportünizm ve revizyonizmin hakim olması ve işçi sınıfının (tümünün veya bir kesiminin) burjuva politikalarını benimsemesi ile emperyalist sömürü arasındaki ilişkiyi daha ilk yıllardan itibaren saptadı. Ancak Birinci Dünya Savaşı tahmin edilenin çok üstünde bir yıkıma ve çok büyük kayıplara yol açtı. Geçmiş savaşlar yalnızca ordular tarafından yürütülürken, Dünya Savaşı'nda tüm halklar savaşın tahribatını yaşadı. "Büyük Savaş," yenilenin olduğu kadar yenenin işçi sınıflarını da perişan etti. İşçi sınıfları savaş sırasında emperyalist sömürden yararlanamadığı gibi, emperyalist sömürünün büyük faturasını ödemek zorunda da kaldı. 1917 yılında İngiliz ve Fransız ordularında büyük

ayaklanmalar yaşandı. Bu durum, emperyalist sömürünün işçi sınıfındaki çürütücü etkisini büyük ölçüde sildi. Lenin, emperyalist ülkelerin işçi sınıflarının barış zamanlarındaki uzlaşmacı tavrını ve çizgisinin “Büyük Savaş” sırasında değiştiğini de saptadı.

Bu yıllarda çok önemli bir tartışma, sosyalistlerin sömürgecilğe karşı çıkıp çıkmayacağıydı. Eduard Bernstein sömürgecilği savunurken, Kautsky ve arkadaşları, sömürgecilğe karşı çıkıyorlardı.

Sömürgeler konusu Alman Sosyal Demokrat Partisi’nin 17-21 Eylül 1900 günleri toplanan kongresinde gündeme geldi. Rosa Luxemburg bu toplantıda sömürgecilğe karşı etkili bir mücadele verdi. Kongrede kabul edilen kararda da emperyalizme karşı çıktı. Ancak bu karşı çıkışta belirleyici unsur, emperyalizmin Almanya’daki askeri gücü artırmasıydı. Alman sosyalistleri sosyalizme barışçıl yollardan geçilebileceği beklentisi içindeydi. Emperyalist politikalar hem ülke kaynaklarının silahlanmaya ayrılmasına yol açıyor, hem de sosyalizme barışçıl geçişi önlemeye çalışabilecek askeri yapıyı güçlendiriyordu. Ayrıca günlük ekonomik-demokratik mücadelede askerlerin işçi sınıfına ve sosyalistlere karşı kullanılabilmesi de söz konusuydu.

Çeşitli toplantılarda sömürgecilğe karşı açıklamalar yapıldı. Ancak bu karşı çıkışta da ana neden, emperyalist politikaların ülke işçi sınıfına ve ülkedeki sosyalist harekete verebileceği zararlardı. Sömürge halklarının emperyalizme karşı bağımsız bir mücadele geliştirebileceği, bu mücadelenin dünya sosyalist hareketinin önemli dayanaklarından biri olabileceği düşünülüyordu. Yaklaşım tümüyle Avrupa-merkezciydi.

II. Enternasyonal’in 18-24 Ağustos 1907 günleri toplanan Stuttgart Kongresi’nde sömürgecilik konusunda sert tartışmalar oldu.

Bu kongrede Hollanda ve Almanya delegelerinin önemli bir bölümü, sömürgecilğe karşı çıkmak yerine, Avrupa’nın nüfus fazlası ve üretim fazlası sorunlarının çözümünde sömürgelerin önemli olduğunu savundu. Ayrıca uygar olmayan halklar üzerinde uygar ulusların hakimiyet kurmasını savunanlar da oldu. Özellikle Eduard Bernstein ve Hollandalı Henri van Kol, II. Enternasyonal’in sömürgecilik konusundaki eski kararlarının değiştirilmesi için büyük çaba gösterdiler. Bu tartışmalar sırasında Karl Kautsky doğru bir çizgiyi savundu ve değişiklik önerilerinin 108’e karşı 128 oyla reddedilmesi sağlandı.

Marksistlerin Lenin öncesi analizlerinde hakim olan anlayış, emperyalizmin emperyalist ülke proletaryasına zarar verdiğiydi. Emperyalist politikalar, askeri yayılmacılık sürecinde devlet aygıtını güçlendiriyor ve proletaryanın iktidar mücadelesini zorlaştırıyordu. Emperyalist sömürünün işçi sınıflarının yaşam düzeyini yükseltici ve bu ülkelerde siyasal ve sendikal hak ve özgürlüklerin genişletilmesini kolaylaştırıcı etkisi göz ardı ediliyordu. Ayrıca, sömürge ve yarı-sömürge ülkelerin halklarının mücadele potansiyeli gözden kaçırılıyor, Türk, İran, Çin ve Meksika devrimleri önemsenmiyordu. Bu anlayışı savunanların büyük çoğunluğu, emperyalizme karşı mücadeleyi emperyalist ülke proletaryasının verebileceği ve vermesi gerektiği düşüncesindeydi.

19. yüzyılın sonlarına doğru Alman sosyal demokrasisi Marksist bir çizgi izliyordu. Ancak Alman Marksistlerinin Alman sömürgeleriyle en ufak bir ilgisi bile yoktu. Sömürgeleri, kamu maliyesi üzerinde bir yük olarak görüyorlardı. Sömürgelerin bağımsızlık kazanması gibi bir anlayışları da bulunmuyordu. Ancak emperyalist döneme geçişle birlikte, Alman sosyal demokrasisi Bernstein revizyonizminin etkisi altına girdi ve sömürge sistemini savunmaya başladı. Bernstein’a göre, “üstün” uygarlıkların, “aşağı”dakiler üzerinde bazı hakları bulunuyordu Sömürgecilik, sosyalistler tarafından sürdürülürse, “uygarlaştırıcı” bir etki yaratabilirdi. Ayrıca, sömürgelerin işçi sınıfına zarar verdiği iddiası da doğru değildi.

Bernstein, 1899 yılında yayınlanan *Evrimeci Sosyalizm* kitabında şöyle diyordu:

“Alman sosyal demokrasisinin Alman İmparatorluğu’nun sömürge politikasından korkacağı bir şey yoktur. (...) Tropik bölgelerin Avrupalılar tarafından işgal edilmesinin yerlilerin hayattan aldıkları zevke zarar vermesi gerekmez ve bugüne kadar genellikle de böyle olmamıştır. Ayrıca, vahşilerin işgal ettikleri topraklar üzerinde yalnızca koşula dayalı bir haklarının olduğu kabul edilebilir. Daha yüksek uygarlık nihai olarak daha yüksek bir hak iddiasında bulunabilir.” (Bernstein, *Evolutionary Socialism*, 1899, www.marxists.org/reference/archive/bernstein/works/1899/evsoc/index.htm)

Avrupa'nın emperyalist ülkelerinin sosyalistleri veya sosyal demokratları, kendi ülkelerinin işçi sınıflarının refahı için, başka ülkelerin sömürülmesini kabul ediyorlar, onaylıyorlar ve destekliyorlardı. Emperyalizme destek verilmesi ise, kapitalizmin güçlendirilmesi anlamına geliyordu. İşçi sınıfının çalışma ve yaşama koşullarının başka ülkelerin sömürülmesi temelinde geliştirilebileceği anlayışı, kapitalizmin savunulması sonucunu getirdi.

Sömürge halklarının kurtuluş mücadelesinin dünya devrimci mücadelesine katkısı ancak 1917 Rus Devrimi sonrasında gündeme geldi. Bu katkıyı ilk yapan da, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki Türk Kurtuluş Savaşı oldu. Şevket Süreyya ve arkadaşları, bu süreci kuramsallaştırmaya ve geliştirmeye çalıştı.